

דרשת רבינו החיד"א בהיותו בשליחות באמשטרדם בשנת תקל"ח

כתב יד הספריה הבריטית בלונדון Or. 9172 מכיל קבוצת חידושים ודרשות שדרש רבינו החיד"א, ובהם גם דרוש זה שלפנינו, אשר הזכירו החיד"א בספרו מעגל טוב השלם עמ' 131 (י"ז שבט תקל"ח שבת פ' יתרו): "... וביום היה שלג ודרשתי במנחה יותר משעה, ואמרו שערב להם ת"ל, ובא ה' שלם והק"ק היה מלא ע"כ גדותיו". רבינו רשם לעצמו בפנקסו את קיצור הדרשה, והיא נדפסת כאן לראשונה מתוך כתב היד הנ"ל, דף ב'1-א'5.

הפתיחה לדרשה מתארת את המצב הקשה של קהילת חברון², ובתוך הדרשה מזכיר רבינו את חשיבות החזקת קהילות ארץ ישראל. וראה עוד בס' שו"ת יוסף אומץ סי' י"ט מש"כ רבינו על חיוב יהודי חוץ לארץ להחזיק ביושבי אר"י, ומש"כ בענין זה בס' ראש דוד ריש פרשת ויצא, ובס' פני דוד פ' ראה אות ט' (אות קטן ט"ו). כאמור, רבינו כתב את תוכן הדרשה לעצמו בקיצור, ולפעמים קשה לפענח את רמיזותיו, ולכן ראינו צורך לציין את המקומות בספריו הנדפסים שבהם מתבארים הענינים הנזכרים בדרשה ביתר אריכות והרחבה, שיהיו הדברים מאירים ומשמחים.

הרב שלמה מ. ד. ועקנין, בני ברק

דרוש שדרשתי בק"ק ת"ת³ באמשט' ט"ב שבט ש"ק קודם מנחה. יתרו

[ב'1] את עולותיך ואת שלמיך. מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו את עולותיך⁴. ילקוט משלי⁵ אר"א⁶ גדול העושה צדקה ומשפט ממי שהקריב כל הקרבנות כלם שנא'⁷ עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח.

1. לפי עימוד אחר: ב'2-א'6. 2. ראה ספר החיד"א, קובץ מאמרים, (בעריכת מ' בניהו), ירושלים תשי"ט, ושם נדפסה (חלקית) פתיחת הדרשה הזאת, בעמ' לא-לה. 3. ק"ק ת"ת הוא בית הכנסת הגדול והמפורסם של הקהילה הספרדית - פורטוגזית של אמשטרדם ששמה ק"ק תלמוד תורה, ראה בס' כתבי רבינו יצחק אבוהב (דה פונסקה), מכון ירושלים תשס"ז, במבוא, עמ' 34, שבשנת שצ"ט נתאחדו שלוש קהילות לקהילה אחת גדולה ומאוחדת תחת השם ק"ק תלמוד תורה. 4. שמות כ' כ"א. 5. ילקוט שמעוני משלי כ"א רמז תתקנ"ט. 6. = אמר רבי אלעזר. 7. משלי כ"א ג'.

מקולות מים רבים⁸ מי המרים⁹ תמ'ר שמן¹⁰ מעשה ידי המ'ן¹¹ ברשתו אשר טמן¹² אמר
למהומ'ן¹³ כשד שלמן¹⁴ מעשה והביאו סילו'ן¹⁵ ממאיר¹⁶ ובאו פריצים¹⁷ אתיין דובי¹⁸.
וירא העם כי בוס'ס¹⁹ כמסוס נוסס²⁰ ראשון ראשון מתרוסס²¹ מה יתאונן²² גבול[
מתרונן²³ ענ'ן ענ'ן²⁴ כאשר קונ'ן²⁵ כי אין חונן קפחינהו לסבי²⁶.
אית בהו פירכא²⁷ דכו במדוכה²⁸ מיכה מיכה²⁹ בעמק הבכא³⁰ עם חשכה³¹ ולא רוככה³²
מטי לככא³³ עולשין תמכא³⁴ את טב'ח ואת מעכ'ה³⁵ חטוטי שכבי³⁶.
הפה שאסר³⁷ מן המצר³⁸ לו יחסר³⁹ כי קצר⁴⁰ ונשמע פתגם⁴¹ טעם לפגם⁴² ירבוזין ופגם⁴³
בשגם⁴⁴ נחם נהגם⁴⁵ כמין גס⁴⁶ קשה לזווגם⁴⁷ מחרצנם ועד זגם⁴⁸ עץ עבות[ן וערכי⁴⁹.
כי שם בלל⁵⁰ ראש וחלל העצמות והאלל⁵¹ פרט וכלל⁵² יחדיו אומלל⁵³ קפסיק שדרה⁵⁴
ומשבר צלעים⁵⁵ שבר על שבר⁵⁶ גובי גובי⁵⁷.
קומו השרים⁵⁸ יצורו אליכם אישים⁵⁹ אשא דגרמי⁶⁰ זכרו⁶¹ זאת והתאוששו⁶² ספרו
ספדניא⁶³ ביא ביא⁶⁴ אמתא מחסיא⁶⁵ קברות התאוה⁶⁶ חלקת הצורים⁶⁷ אבהן דעלמא⁶⁸ הא
ברברבי⁶⁹.
שיתו לבכם לחיל'ה⁷⁰ משונה נחל'ה⁷¹ מאי הוי עלה⁷² דהאי קהלא. כמה הרפתקי⁷³ בוקי
סריקי⁷⁴ שינויי דחיקי⁷⁵ דאית בהו חידקי⁷⁶ ואימא שויסקי⁷⁷ ארעא לחולוי מחלחלא⁷⁸
מפרצת פרצה⁷⁹ פרוץ מרובה⁸⁰.

8. ע"פ תהלים צ"ג ד'. 9. ע"פ במדבר ה' י"ח. 10. ע"פ יבמות ל"ד ע"ב. 11. ע"פ שיר השירים ז' ב'.
12. ע"פ תהלים ל"ה ח'. 13. ע"פ אסתר א' י'. 14. ע"פ הושע י' י"ד. 15. ע"פ שבת ל"ח ע"ב. 16. ע"פ
יחזקאל כ"ח כ"ד. 17. ע"פ יחזקאל ז' כ"ב. 18. ע"פ תענית כ"ה ע"א. 19. ע"פ שמות ל"ב א'. 20. ע"פ
ישעיה י" י"ח. 21. ע"פ סוטה י"א ע"א. 22. ע"פ איכה ג' ל"ט. 23. ע"פ תהלים ע"ח ס"ה. 24. ע"פ
כתובות ס"ט ע"א. 25. ע"פ ישעיה נ"א י"ג. 26. ע"פ בבא קמא ע"ה ע"א. 27. ע"פ יומא פ"ה ע"ב.
28. ע"פ במדבר י"א ח'. 29. ע"פ קדושין י"ז ע"א. 30. ע"פ תהלים פ"ד ז'. 31. ע"פ שבת י"ט ע"ב.
32. ע"פ ישעיה א' ו'. 33. ע"פ בבא קמא צ"ב ע"ב. 34. ע"פ פסחים ל"ט ע"א. 35. ע"פ בראשית כ"ב
כ"ד. 36. ע"פ יבמות ס"ג ע"ב. 37. ע"פ כתובות ט"ז ע"א. 38. ע"פ תהלים קי"ח ה'. 39. ע"פ משלי
ל"א י"א. 40. ע"פ ישעיה כ"ח כ'. 41. ע"פ אסתר א' כ'. 42. ע"פ פסחים מ"ד ע"ב. 43. ע"פ סוכה
ל"ט ע"ב. 44. ע"פ בראשית ו' ג'. 45. ע"פ מדרש תנחומא פ' וישלח סי' א'. 46. ע"פ עירובין נ"ה ע"א.
47. ע"פ סנהדרין כ"ב ע"א. 48. ע"פ במדבר ו' ד'. 49. ע"פ ויקרא כ"ג מ'. 50. ע"פ בראשית י"א ט'.
51. ע"פ זבחים ל"ה ע"א. 52. ע"פ עירובין כ"ח ע"א. 53. ע"פ איכה ב' ח'. 54. ע"פ מועד קטן ט"ז ע"ב.
55. ע"פ מלכים א' י"ט י"א. 56. ע"פ ירמיה ד' כ'. 57. ע"פ שבת ק"ט ע"ב. 58. ע"פ ישעיה כ"א ה'.
59. ע"פ משלי ח' ד'. 60. ע"פ ברכות ל"ב ע"א. 61. בספר החיד"א שם נדפס בטעות: זכו. 62. ע"פ
ישעיה מ"ו ח'. 63. ע"פ תענית ה' ע"א. 64. ע"פ יומא ס"ט ע"ב. 65. ע"פ ברכות י"ז ע"ב. 66. ע"פ
במדבר י"א ל"ד. 67. ע"פ שמואל ב' ב' ט"ז. 68. ע"פ זהר פ' לך לך ח"א דף פ"ה ע"ב. 69. ע"פ ברכות
נ"ז ע"ב. 70. ע"פ תהלים מ"ח י"ד. 71. ע"פ בבא בתרא קי"ז ע"א. 72. ע"פ ברכות כ"ה ע"א. 73. ע"פ
קדושין ל"ג ע"א. 74. ע"פ בבא בתרא ז' ע"א. 75. ע"פ כתובות מ"ב ע"ב. 76. ע"פ שבת מ"ו ע"א.
77. ע"פ פסחים צ"ו ע"א. 78. ע"פ חגיגה כ"ב ע"א. [בס"ה שם נדפס בטעות: מתחלחלא]. 79. ע"פ ויקרא
י"א ג'. 80. ע"פ עירובין י' ע"א.

בריש כל מרעין⁸¹ מלכים מדיינים⁸² חגר חרבו כישמעאל⁸³ על⁸⁴ המסקוף⁸⁵ ברקא
תקיפא בריק בעננא⁸⁶ ובעא למשטפי⁸⁷ עלמא⁸⁸ ויעפר בעפר⁸⁹ רושו לעב⁹⁰ הנהו עיבי.
ויקש ממנו רוח משחית⁹¹ גוד אחית⁹² ומעלה הלוחית⁹³ סליקו הנך ספונאי⁹⁴ טפוחאי⁹⁵
פרומאי⁹⁶ שולל ובוזז⁹⁷ מכרכר ומפוז⁹⁸ כי נב'ל גוזז⁹⁹ אזמרגדין שבזז¹⁰⁰ רוכב ומנהיג¹⁰¹
אפרוותא דמשמהיג¹⁰² עד דאשתפוך מרזבי¹⁰³.
אסתתום דרכים¹⁰⁴ אין יוצא ואין בא¹⁰⁵ מכל אשר בחרבה¹⁰⁶ על כיף ימא רבא¹⁰⁷ על
עסקי [2א'] ריבה¹⁰⁸ ליבה ובא אחר וליבה¹⁰⁹ ואשם לא תכבה¹¹⁰.
האי¹¹¹ סתומת'א¹¹² פסקא לחיות'א¹¹³ אמטולתיה¹¹⁴ נשמו¹¹⁵ מסילות¹¹⁶ דרכי ציון
אבילות¹¹⁷ דלתותיה ננעלות¹¹⁸ פסיד עסקיהו¹¹⁹ הפסד מרובה¹²⁰.
דין גרמא דעצירא'ה¹²¹ מעצר מכל¹²² חדל להיות לצרה ארח¹²³ צדקה¹²⁴ והארץ ריקה
ומבוקה¹²⁵ על דבר צרה¹²⁶ דעניותא¹²⁷ מרקיד בי כובי¹²⁸.
ומשנה¹²⁹ קצף¹³⁰ כלהו צווחין¹³¹ אההוא בר פחין¹³² מלא שחין¹³³ לחיץ וגחין¹³⁴ שחיק
ומחיק¹³⁵ עאלי¹³⁶ באר¹³⁷ שחת¹³⁸ בשמתא אליתיה משכיה ותרביה¹³⁹.

81. ע"פ בבא בתרא נ"ח ע"ב. 82. ע"פ בראשית רבה ויגש פ' צ"ג סי' ב'. 83. ע"פ יבמות ע"ז ע"א. [בס"ה
שם נדפס בטעות: בישמעאל] 84. בשנים ההם היתה מלחמה בין השולטן הטורקי למלוכות רוסיה (מוסקוף -
מוסקובה). ראה תרגום ללשון הקודש של אגרת שליחות מחכמי חברון מחורש אב תקל"ב (איטלקית), שנדפס
בספר החיד"א (קובץ מאמרים) עמ' קצ"ט-ר"א, [ובס' אגרות והסכמות רבינו חיד"א, מכתבים ואגרות שליחות
סי' י"ט עמ' פ"ז-צ"א], וכן מעגל טוב השלם עמ' 52 (י"ד אייר תקל"ג), וראה ס"ה שם עמ' ל"ד הערה 34.
85. ע"פ שמות י"ב כ"ג. 86. ע"פ ברכות נ"ט ע"א. 87. בס"ה שם נדפס בטעות: ובעיא למשפט. 88.
ע"פ סוכה נ"ג ע"א. 89. ע"פ שמואל ב' ט"ז י"ג. 90. ע"פ איוב כ' ו'. 91. ע"פ ירמיה נ"א א'.
92. ע"פ שבת ק"א ע"א. 93. ע"פ ישעיה ט"ו ה'. 94. ע"פ בבא מציעא פ"ד ע"ב. 95. בס"ה שם נדפס
בטעות: טפוחי. 96. ע"פ בבא מציעא מ"ב ע"א. 97. ע"פ יחזקאל כ"ט י"ט. 98. ע"פ שמואל ב' ו' ט"ז.
99. ע"פ שמואל א' כ"ה ד'. 100. ע"פ תרגום אונקלוס של נופך ספיר, שמות כ"ח י"ח. 101. ע"פ בבא
מציעא ב' ע"א. 102. ע"פ ראש השנה כ"ג ע"א. 103. ע"פ תענית כ"ד ע"ב. 104. ע"פ ראש השנה כ"ג
ע"ב. 105. ע"פ יהושע ו' א'. 106. ע"פ בראשית ז' כ"ב. 107. ע"פ קהלת רבה פ' י"א סי' א' [א'].
108. ע"פ סנהדרין ק"ט ע"ב. 109. ע"פ בבא קמא נ"ט ע"ב. 110. ע"פ ישעיה ס"ו כ"ד. 111. בס"ה שם
נדפס בטעות: אף. 112. ע"פ בבא מציעא ע"ד ע"א. 113. ע"פ בבא בתרא כ"א ע"ב. 114. ע"פ כתובות
ס"ז ע"ב. 115. הדרכים בארץ ישראל וסביבותיה היו שוממות בגלל המלחמה. ראה תרגום ללשון ק של אגרת
שליחות (איטלקית), ס"ה עמ' קצ"ט-ר"א, [ובס' אגרות והסכמות רבינו חיד"א עמ' פ"ז-צ"א]. 116. ע"פ ישעיה
ל"ג ח'. 117. ע"פ איכה א' ד'. 118. ע"פ עירובין ו' ע"ב. 119. ע"פ ברכות נ"ו ע"א. 120. ע"פ פסחים
ט"ז ע"ב. 121. ע"פ ברכות ה' ע"ב. 122. ע"פ בראשית י"ד כ'. 123. ע"פ בראשית י"ח י"א. 124. ע"פ
משלי ח' כ'. 125. ע"פ נחום ב' י"א. 126. ע"פ בראשית כ' י"ח. 127. ע"פ חולין ק"ה ע"ב. 128. ע"פ
פסחים מ"ט ע"א. 129. בס"ה שם נדפס בטעות: המשנה. 130. ע"פ בראשית מ"ג ט"ו. 131. ע"פ זרה פ'
קרח ח"ג דף קע"ח ע"א. 132. ע"פ ירושלמי ברכות פ"ב הל' ח'. 133. ע"פ תענית כ"א ע"א. 134. ע"פ
בבא בתרא ל' ע"ב. [בס"ה שם נדפס בטעות: ונחין]. 135. ע"פ אסתר רבה פתיחותות סי' י"א. [בס"ה שם נדפס
בטעות: מחיק]. 136. ראה מעגל טוב השלם עמ' 51-52 (י"ד אייר תקל"ג) על עאלי ביי. 137. ע"פ במדבר
כ"א י"ז. 138. ע"פ תהלים נ"ה כ"ד. 139. ע"פ חולין קכ"ז ע"א.

כל שהוא בחיבורין¹⁴⁰ מחובר לטמא¹⁴¹ ריש בריוני¹⁴² דייר¹⁴³ בי דיירא¹⁴⁴ הצר הצורר¹⁴⁵
זה בורר¹⁴⁶ מורה וסורר¹⁴⁷ זורה ופורר¹⁴⁸ והוא עורר¹⁴⁹ אול גרביה¹⁵⁰.
אתיא¹⁵¹ מביניא¹⁵² מכה טריה¹⁵³ מכת בצורת¹⁵⁴ נפיש נפיהי כפן¹⁵⁵ לקו בגופן¹⁵⁶ עוביין
והקפן¹⁵⁷ תחילתן¹⁵⁸ וסופן¹⁵⁹ בשמים¹⁶⁰ רוש¹⁶⁰ ולענה¹⁶¹ מנת כוסם¹⁶² שבר רעבון¹⁶³ עצבון
ודאבון מיני עצבי.
תלתא ברמות¹⁶⁴ רוח'א¹⁶⁴ האי בר פחית¹⁶⁵ איפחית ארעא מתותי¹⁶⁶ ירד אל ירכתי¹⁶⁷
תבואהו צואה¹⁶⁸ נעשה זבל¹⁶⁹ כראי מוצק¹⁷⁰ הנפש הנוגע'ת¹⁷¹ פרחה הצרעת¹⁷² אתבר
חצביה¹⁷³.
אך גדול היה¹⁷⁴ ההוא יומא דעיבא¹⁷⁵ דפריש מרובא¹⁷⁶ ומושל' ברוחו¹⁷⁷ מצורע אחרי¹⁷⁸
מות¹⁷⁹ לבן¹⁸⁰ אמר להשמדא ולהובדא¹⁸¹ קהל ועדה¹⁸² וחזוי¹⁸³ רישיה על משכב'י¹⁸⁴.
מן יציב¹⁸⁵ לא אתי אנש¹⁸⁶ בקל עציב¹⁸⁷ ונשי דשכנציב¹⁸⁸ יודעי נהי¹⁸⁹ גם כי יתנו¹⁹⁰
עורר לויתן¹⁹¹ אכתי פשו¹⁹² קינ'ת סופרים תרבה¹⁹³.
זאת היתה לי¹⁹⁴ אדם מועט¹⁹⁵ מן המעטן¹⁹⁶ הוא הקטן¹⁹⁷ חס'ר משום שליחות אתרבאי¹⁹⁸
ואבא¹⁹⁹ היום²⁰⁰ את פני העיר²⁰¹ הזאת נעמי²⁰² לשריה ולכהניה²⁰³ יראי ה' וחושבי²⁰⁴.

140. ע"פ חגיגה כ"ד ע"א. 141. ע"פ בבא קמא צ"ב ע"ב. 142. ע"פ גיטין נ"ו ע"א. 143. ראה מעגל
טוב השלם עמ' 52 (י"ד אייר תקל"ג) על שייך דאייר [דאהיר]. 144. ע"פ ראש השנה ט' ע"ב. 145. ע"פ
במדבר י' ט'. 146. ע"פ סנהדרין כ"ג ע"א. [בס"ה שם חסר בטעות המילה: בורר]. 147. ע"פ דברים כ"א
י"ח. [בס"ה שם נדפס בטעות: וסורה]. 148. ע"פ פסחים כ"א ע"א. 149. ע"פ שמואל ב' כ"ג מ'. 150. ע"פ
שבת קמ"ח ע"א. 151. בס"ה שם חסר בטעות המילה: אתיא. 152. ע"פ שבת קל"ב ע"ב. 153. ע"פ
ישעיה א' ו'. 154. ע"פ תענית י"ח ע"ב. 155. ע"פ תענית י"ט ע"ב. 156. ע"פ כלה רבתי פרק ג'.
157. ע"פ שבת כ' ע"א. 158. בס"ה שם נדפס בטעות: תחילתו. 159. ע"פ שבת ק"ב ע"א. 160. ע"פ
שמות ל' כ"ג. 161. ע"פ דברים כ"ט י"ז. 162. ע"פ תהלים י"א ו'. 163. ע"פ בראשית מ"ב י"ט.
164. ע"פ קדושין ע' ע"א. 165. ע"פ ברכות י"ג ע"ב. 166. ע"פ כתובות ס"ב ע"א. 167. ע"פ יונה א'
ה'. 168. ע"פ תהלים ל"ה ח'. 169. ע"פ עבודה זרה מ"ג ע"ב. 170. ע"פ איוב ל"ז י"ח. 171. ע"פ
במדבר י"ט כ"ב. 172. ע"פ שבת ס"ב ע"ב. 173. ע"פ ברכות כ"ב ע"ב. 174. ע"פ בבא מציעא נ"ט ע"ב.
175. ע"פ ברכות ל"ב ע"ב. 176. ע"פ ברכות כ"ח ע"א. 177. ע"פ משלי ט"ז ל"ב. 178. היה תוגר אחד
בן מושל העיר שנתקל ונפל לתוך בית הכסא של היהודים ונטבע ומת, והגוים האשימו את היהודים במותו, ורצו
להשמיד את כולם, ראה אגרת שליחות מחכמי חבון מחודש חשון תקל"ה שנדפסה בספר החיד"א עמ'
תמ"ט-ת"נ (וראה שם עמ' ת"ל), ובס' אגרות והסכמות רבינו חיד"א, מכתבים ואגרות שליחות סי' כ"א עמ'
צ"ג-צ"ד. וראה בספר החיד"א (קובץ מאמרים) עמ' ל"ב הערות 21-22. וכן נזכר בקיצור במעגל טוב השלם עמ'
114 (ט' חשון תקל"ח). 179. ע"פ סדר הפרשיות. 180. ע"פ תהלים ט' א'. 181. ע"פ דניאל ז' כ"ז.
182. ע"פ משלי ה' י"ד. 183. בס"ה (קובץ מאמרים) שם נדפס בטעות: וחזוי. 184. ע"פ דניאל ד' ז'.
185. ע"פ דניאל ב' ח'. 186. ע"פ דניאל ב' י'. 187. ע"פ דניאל ו' כ"א. 188. ע"פ מועד קטן כ"ח ע"ב.
189. ע"פ עמוס ה' ט"ז. 190. ע"פ הושע ח' י'. 191. ע"פ איוב ג' ח'. 192. ע"פ שבת פ"ט ע"ב.
193. ע"פ בבא בתרא כ"א ע"א. 194. ע"פ תהלים קי"ט נ"ו. 195. ע"פ בבא קמא כ"ו ע"א. 196. ע"פ
ביצה ל"ה ע"א. 197. ע"פ שמואל א' י"ז י"ד. 198. ע"פ בבא מציעא י' ע"ב. 199. בס"ה שם נדפס
בטעות: טאבא.

מע' הפרנסים שלומי אמוני ישראל²⁰⁵ במעמד²⁰⁶ גזברים ואמרכלים²⁰⁷ ופקידי עץ החיים²⁰⁸ אמת ליעקב²⁰⁹ כנסת ישראל²¹⁰ אינהו ואביזריהו אילני דמלכלבי²¹¹.
ואפנה על ימין²¹² גם אלה לחכמים²¹³ השלמים יושבי שער²¹⁴ מדרש רבה והישיבות ומיניהו מלכי²¹⁵ הדיינים המצויינים מרבי ישיבה מרבי²¹⁶.
ועל כל כבוד²¹⁷ אופרכא²¹⁸ דיאודאי ונשיא נשיאי²¹⁹ איהו יאי וגולתיה יאי²²⁰ הנשר הגדול²²¹ מעוז ומגדול הרב המו'²²² מלכי צדק מלך שלם²²³ בהלו נרו²²⁴ והיה אדירו²²⁵ ממעל לככבי²²⁶.
[2ב'] ואומר חלותי היא²²⁷ יחד עשיר ואביון²²⁸ יהמו רחמיו²²⁹ ויעט כמעיל²³⁰ צדקה²³¹ יפתח אוצרו²³² ומלט את העיר²³³ וחשב עם קונה'ו²³⁴ הד'ם כי יקריב²³⁵ והקטיר עליה חלבי²³⁶.
גמירי²³⁷ כל העולם ניזון בשביל חנינ'ה²³⁸ בצער²³⁹ ועושה חסד²⁴⁰ עד האלדים יבא²⁴¹ כב'ר נפתחו השמים²⁴² להריק ברכה²⁴³ הרוב רב²⁴⁴ תרי רובי²⁴⁵.

תורתנו הקדושה המשילה המלך החכם לעץ חיים, כמשה²⁴⁶ עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר. ויש לדקדק שהתורה היא עצמה חיים כדכתי' ²⁴⁷ כי היא חיך, ואמאי המשילה לעץ חיים דמאי שיאטיה דמשל לאילנא דחיי. ותו הכפל דכבר אמר עץ חיים היא

200. ע"פ בראשית כ"ד מ"ב. 201. ע"פ בראשית ל"ג י"ח. 202. ע"פ רות א' י"ט. 203. ע"פ ירמיה א' י"ח. 204. ע"פ מלאכי ג' ט"ז. 205. ע"פ שמואל ב' כ' י"ט. 206. ע"פ יומא נ"ג ע"א. 207. ע"פ שקלים פרק ה' משנה ב'. 208. הוא שם הישיבה של הספרדים באמשטרדם. 209. ישיבת "חסד לאברהם ואמת ליעקב" נוסדה בחברון ע"י הגבירים ממשפחת פיריאר מאמשטרדם, ראה להלן הערה 283. 210. ישיבת "כנסת ישראל" נוסדה בחברון בשנת תקי"ז (בערך), ראה ס' שלוחי ארץ ישראל עמ' 575 הערה * 11. וכן ראה א. יערי, קרית ספר, שנה כ"ה, עמ' 125-123: שתי תעודות לתולדות הישוב בחברון. בשליחותו השניה פעל רבינו גם לטובת ישיבת כנסת ישראל שבחברון, ראה מעגל טוב השלם עמ' 117 (כ"ח חשון תקל"ח), ועמ' 124 (י' טבת תקל"ח), וכן ראה ספר החיד"א עמ' תנ"ז-תנ"ט, רשימת הנדבות שקיבל עבור ישיבת כנסת ישראל. 211. ע"פ ראש השנה י"א ע"א. 212. ע"פ בראשית כ"ד מ"ט. 213. ע"פ משלי כ"ד כ"ג. 214. ע"פ תהלים ס"ט י"ג. 215. ע"פ מגילה י"ב ע"א. 216. ע"פ אבות פרק ב' משנה ז'. 217. ע"פ ישעיה ד' ה'. 218. ע"פ קהלת רבה פ' ט' ס' ג', כי לכלב חי. 219. ע"פ במדבר ג' ל"ב. 220. ע"פ בבא בתרא קי"א ע"א. 221. ע"פ יחזקאל י"ז ג'. 222. =המובהק. 223. מרא דאתרא רבי שלמה שלם, רב קהילת הספרדים באמשטרדם. [ע"פ בראשית י"ד י"ח]. 224. ע"פ איוב כ"ט ג'. 225. ע"פ ירמיה ל' כ"א. 226. ע"פ ישעיה י"ד י"ג. [בס"ה (קובץ מאמרים) שם נדפס בטעות: לברכי]. 227. ע"פ תהלים ע"ז י"א. 228. תהלים מ"ט ג'. 229. ע"פ תפילת שמונה עשרה. 230. ע"פ ישעיה נ"ט י"ז. [בס"ה שם נדפס בטעות: במעיל]. 231. ע"פ ישעיה ס"א י'. 232. ע"פ דברים כ"ח י"ב. 233. ע"פ קהלת ט' ט"ו. 234. ע"פ ויקרא כ"ה נ'. 235. ע"פ ויקרא א' ב'. 236. ע"פ ויקרא ו' ה'. 237. ע"פ ברכות י"ב ע"ב. 238. ע"פ תענית כ"ד ע"ב. 239. ע"פ תענית כ"ד ע"ב. 240. ע"פ שמות כ"ב ח'. 241. ע"פ שמות כ"ב ח'. 242. ע"פ יחזקאל א' א'. 243. ע"פ מלאכי ג' י'. 244. ע"פ שופטים י"א כ"ה. 245. ע"פ כתובות ט"ו ע"ב. 246. משלי ג' י"ח. 247. משלי ד' י"ג.

למחזיקים ומאי הדר למימר ותומכיה מאושר. ותו להבין משו"ל בזהר²⁴⁸ אל תקרי מאושר אלא מראשו, מאי ראש וסוף איכא הכא.

והנה²⁴⁹ למה שנמשלה התורה לאילן, יש לומר דבר פשוט, כי באילן יש שרש ועץ וענפים ופרי, ויש בכל א' תועליות גלויות ונסתרות, כי האף אמנם טוב פריו למאכל עוד בו כמה תועליות ממשקהו ושמןו וכיוצא מתערובתו והרכבתו באוכל אחר ובסמים אחרים, וגם בעלי' כמה תועליות ותרופות כתבו חכמי הטבע, וכבר ראינו ספריהם מצויירים בס' כל אילן ועשבי השדה ואומרים טבעיהם וסגולתם, אבל זה א' ממאה כי עוד היום נמצא באמריקאנוס²⁵⁰ וערביים יודעי קצת סגולת העשבים ושרשים והוא הבל נגד עיקר סגולתם. וגם בעצים יש סגולות ותועלות, למשל כי עצי התותים²⁵¹ אם יבשלו בהם המשי יהיה יותר משי ויהיה טוב מאד מאם יבשלו בעצים אחרים. באופן כי באילן נמצאו כמה מינים ויש בהם תועלת וסגולה להפליא מהם גלויות ומהם נסתרות. וכן הוא בתורה שיש פרד"ס ומוסר וכל חכמה.

ועוד היא כמראה שכל צורות העומדות נגדו הם נראות בתוכו, וכן ס"ר²⁵² נשמות ישראל כל א' יש לו חלק וידיעה בתורה, וכשרואה בתורה ומעיין בה רואה הצורה כידיעתו ומדרגתו. וזה²⁵³ פ' מז"ה²⁵⁴ הפוך בה והפוך בה דכלא ובה תחז"ה, כל' כמראה אשר הראה לכל א' צורתו כן התורה אשר יעמוד נגדה רואה צורת ידיעתו [א3] בה.

ובזה²⁵⁵ אפ' לפ'²⁵⁶ פ' אפ' אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע לא כן עבדי משה וכו', הכוונה [ש]אשר נביאים היה כל א' לפי ידיעתו דוגמת המראה, אשר מראה לכל א' צורתו, וזהו בעצם [ב]מראה אליו אתודע, כלומר בבחינת מראה שהצורה העומדת נגדו לפי הצורה הוא רואה, [וכן] נביאים לפי מדרגתו אליו אתודע, לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא כי [הוא] רואה כל הבחינות שנשמתו כלולה מכלם.

ועתה נשוב²⁵⁸ לפרש הפסוק [עץ חיים וכו'], ונקדים מ"ש רבינו ישעיה הראשון בנימוקי החומש כ"י²⁵⁹ פ' בראשית, [ש]דקדק בפ' ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים וכו',

248. זהר פ' מצורע ח"ג דף נ"ג ע"ב. 249. עיין ס' ראש דוד, ריש פרשת חקת. 250. ילידי יבשת אמריקה. 251. ראה מעגל טוב השלם עמ' 80, (כ"ב אב תקל"ו), שבהיות רבינו בעיר מנטובה (באיטליה), ביקר בפילאטורה משי, ושם נאמר לו "שעצים שרותחין הגאליטה יש בהן חילוק, שיש עצים שהמשי יותר טוב ועצי מוראל שעליו מאכל לתולע המשי הוא יותר משובח". [כידוע, העלים של עצי התותים משמשים למאכל תולעי המשי]. 252. = ס' ריבוא. 253. עיין ס' ראש דוד פ' חקת (ד"ה הוא הדבר), חסדי אבות פ"ה מכ"ב. 254. מור זקני הרב מהר"ר אברהם אוולאי (בעל חסד לאברהם), בספרו אהבה בתענוגים אבות פרק ה' משנה כ"ב. 255. עיין ראש דוד פ' חקת (ד"ה וזה אצלנו). 256. = אפשר לפרש. 257. במדבר י"ב ו'. 258. עיין ראש דוד פ' חקת (ד"ה ונחזור). 259. נדפס בתוך ס' פני דוד פ' בראשית אות ה'. ובס' נימוקי חומש לרבינו ישעיה (נימוקי הרי"ד) (נדפס עם ס' פירושי רבינו חננאל על התורה), ירושלים תשל"ב, (עמ' י') בראשית ג' כ"ב. [ספר זה הועתק ונדפס לראשונה מכת"י ע"י רבינו, ראה ס' שם הגדולים מע"ס מערכת נ' אות ל' נמוקי החומש. וכן ראה מעגל טוב השלם עמ' 122 (ג' טבת תקל"ח) ושם עמ' 124 (ט' טבת) שבהיות רבינו בפאריס ביקר בספריה המלכותית והעתיק קצת מתוך כתב יד נימוקי ר' ישעיה על החומש (כ"י פאריס 660), וראה שם

דאדה"ר יציר כפיו של [הקב"ה איך לא אכל מעץ החיים תכף שניתן לו רשות מכל עץ הגן אכל תאכל. [ו]תירץ דכבר אכל ברישא מעץ החיים ושוב אכל מעץ הדעת טו"ר²⁶¹ ולא הועיל לו. [מ]של לשותה סם המות דיש לרופאים מומחים משקים וסמים להוציא סם המות [ו]ניצול, אך אינם מועילים כי אם אחר שאכל סם המות, אבל אם א' יקח אותם [ה]משקין עצמם והסמים, ואחר זה יאכל סם המות, לשוא צרף כי לא יועילו [ש]תיית המשקים והסמים. וכן היה לאדה"ר כי אכל מעץ החיים בתחילה ובא [ס]ם המות וביטלו ועשה פעולתו הסם המות מעץ הדעת טו"ר. וז"ש ועתה [פ]ן ישלח, פי' ועתה שכבר אכל סם המות מעץ הדעת טו"ר פן ישלח ידו [דו]דאי עתה אם יאכל מעץ חיים מועיל לבטל עץ הדעת טו"ר, אבל מה שאכל [מ]עץ החיים מקדם שאכל עץ הדעת טו"ר לא הועיל לו, אך עת"ה פן ישלח וכו'. [ו]ז"ש עץ חיים היא למחזיקים בה. ודרשו רז"ל בשוחר טוב²⁶² מזמור א'²⁶³ דרומז לעץ חיים דג"ע²⁶⁴ ע"ש. והוא משל יפה. אך הוה ס"ד דכשם דעץ חיים [א]ין שבחו ניכר אלא לאחר שאכל מעץ הדעת טו"ר כאמור, כך התורה לא תועיל, [וזה] אינו אמת, דפ' היה נוטל²⁶⁵ אמרו תורה בעידנא דעסיק בה אגוני מגנא [ו]אצולי מצלא, וז"ש עץ חיים וכו', ולא תימא דדמיא ממש לעץ החיים, לא כי דודאי [הוא] משל יפה אף נעים לתורה, אבל הפרט שיש לעץ החיים דלא מהני אלא אחר [א]כילת עץ הדעת טו"ר ואם נאכל מעץ החיים קודם אפשר שיאכל סם המות ובטל [א]כילת עץ חיים, בזה התורה מדרגתה יותר ותומכיה מאושר, תומכיה כלומר [מאן ד]עסיק בה מאושר דאגוני מגנא ואצולי. וז"ש בזהר ותומכיה מראשו, כלומר [בב'] מראשו מתחילתו הוא עץ חיים קודם שיאכל סם המות סמא דחיי עביר ומהני שלא יאכל סם המות, משא"כ עץ חיים שאכל אדה"ר ונכשל.

ובזה נבין מאז"ל ברכה פ' טהרה²⁶⁶, מעשה ברוכל א' שהיה מחזר בעיירות הסמוכות לציפורי והיה מכריז ואו' מאן בעי למזבן סם חיי, אודיקין עליה, ר' ינאי הוה יתיב ופשיט בתורקליניה שמעיה דמכריז מאן בעי סם חיי, א"ל תא סק הכא זבון לי, א"ל לאו אנת צריך לי ולא דכוותך, אטרח עליה סליק לגביה הוציא לו ס' תלים הראה לו פ'²⁶⁷ מי האיש החפץ חיים מה כתיב בתריה נצור לשונך מרע סור מרע ועשה טוב. אמר ר' ינאי אף שלמה מכריז ואומר²⁶⁸ שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו. א"ר ינאי כל ימי הייתי קורא הפ' הזה ולא הייתי יודע היכן הוא פשוט עד שבא רוכל זה והודיע מי האיש החפץ חיים. לפיכך משה מזהיר את ישראל ואו' להם²⁶⁹ זאת תהיה תורת המצורע תורת המוציא ש"ר. עכ"ל.

עמ' 163 שבביקורו הבא בפאריס (י"ד תמוז תקל"ח) קיבל רשות ממנהלי הספרייה לקחת בהשאלה את הכת"י הנ"ל, ובליילה העתיק אותו כולו, ראה שם עמ' 164 ושם הערה 8, ואח"כ הדפיס אותו בתוך ספרו פני דורן. 260. בראשית ג' כ"ב. 261. = טוב ורע. 262. מדרש תהלים. 263. אות י"ט במהדרות בובר. 264. והיה כעץ שתול. זש"ה עץ חיים היא למחזיקים בה. א"ר יצחק בר חייה וכו'. א"ר יודן למה נמשלה בעץ החיים, מה עץ החיים פרוש לכל באי עולם בגן עדן, כך התורה וכו'. 265. סוטה כ"א ע"א. 266. ויקרא רבה מצורע פ' ט"ז סי' ב'. 267. תהלים ל"ד י"ג-ט"ו. 268. משלי כ"א כ"ג. 269. ויקרא י"ד ב'.

ורבו הדקדוקים ודשו ביה רבים²⁷⁰ ואפ' ע"פ הקדמתנו. עוד נקדים מ"ש בזהר²⁷¹ דאין קץ לשכר מזכי לחייבא ואלו הוו ידעין גודל השכר הוו רדפין כמאן דרדיף בתר חייו. עוד ידוע מ"ש²⁷² מאן דמותיב מלה קמיה רביה אזיל לשאול בלא ולד. ובוזה נבא אל הביאור, הנה בפסוק מי האיש החפץ החיים אוהב ימים לראות טוב ק' הכפל דהחפץ חיים ודאי הם חיים טובים ולא חיים של צער שאינן נק' חיים ואמאי אצטריך לו' אוהב ימים וכו'. ועוד למה הוצרכה הקדמה זו מי האיש החפץ וכו', הול"ל נצור לשונך וכו' ותחיה וראה טוב. ותו דהשתא דקאמר מי האיש החפץ וכו' הול"ל הכל נסתר ינצור לשונך מרע וכו' כל הכתובים בלשון נסתר. ולכן הרוכל פירש כי יען מצינו לדעת רבינו ישעיה דאדה"ר אכל מעץ חיים ולא הועיל לו כשאכל מעץ הדעת טו"ר שנגזרה עליו וע"כ העולם מיתה, רק אם היה אוכל אח"ך מעץ החיים אחר שאכל מעץ הדעת היה מועיל לו. וגם אפשר לדעת זה שאם אח"ך היה אוכל פעם אחרת מעץ הדעת גם כן היה מת וכן חוזר חלילה. ונמצא דבעץ חיים אינה הצלה גמורה מהמות. וכבר אמרנו שהתורה מועלת יותר דבעידנא דעסיק בה אגוני מגנא ואצולי מצלא. וזהו לת"ח, אך למי שאינו ת"ח יש לו תקנה לנצור לשונך ובוזה לא יבא לידי חטא] ומקיים סור מרע ועשה טוב, וזהו יותר טוב מעץ חיים כי בזה אינו בא לידן חטא, ורמז ג"כ שישתדל מאד לזכות לחייבא, וז"ש מי האיש החפץ חיים שהוא יכריז מי חפץ בחיים [א4] וכשיבא א' לו²⁷³ אני חפץ אמור לו נצור לשונך כי בזה יהיו חיים אמיתיים, ורמז בזה מע' ²⁷⁴מזכה [ל]חייבא, ולכן הרוכל רצה לקיים מ"ש מי האיש החפץ בחיים והיה מכריז מאן בעי [ל]מזבן סם חיי. וכשבא ר' ינאי וקראו א"ל לאו אנת צריך לי כי כיון דעסיק באוריתא התורה מגנא ומצלא וא"צ לרוכל שיאמר לו. ואח"ך להיות ר' ינאי גדול מאד נתיירא הרוכל לו' בפיו לר' ינאי, שלא יהיה בסוג מותיב מלה קמיה רביה, ולכן לא דיבר מאומה רק ס' תהלים הוציא והראה לו מי האיש החפץ חיים וא"ל מה כתיב בתריה נצור וכו', כלומר ²⁷⁵[כל זה ראיתי אח"ך ביפ"ת משם בעל העקידה²⁷⁶] דקדק שהכתוב נסתר ונכח²⁷⁷ והרמז שיהיה רוכל לזכות לחייבא, ואמר ר' ינאי כל ימי היתי קורא הפ' הזה ולא ידעתי היכן הוא פשוט עד שבא רוכל והודיע לו כונת הפ' שיעשה כרוכל לזכות לחייבא²⁷⁸. אך בתורה מי שעוסק בה ומי שמחזיק ללומדיה נכון לבו בטוח שהכתוב המשיל לו עץ חיים אשר פריו יתן בעתו²⁷⁹.

270. ראה פירושים נוספים בס' ראש דוד פ' תזריע וטהרה. 271. זהר ריש פ' תרומה ח"ב דף קכ"ט ע"א.
272. עירובין ס"ג ע"א. 273. אחד לומר. 274. =מעלת. 275. המוקף בסוגר מרובע נוסף בגליון
בכת"ק החיד"א. 276. ראה ס' עקידת יצחק שער ס"ב פרשת מצורע, סוף ד"ה מחכם, (דף נ"ד ע"א בדפוס
פרעשבורג תר"ט), וז"ל: כי מתחלה למה שהיו הכתובים האלה האחד מדבר דרך כלל והשני כלפי הנמצא ...
אמנם עכשיו ידע שדברי המשורר הם עצמם המצאת הרוכל שהכתוב הראשון הוא קול הקורא ... עכ"ל. ונזכר
בקיצור בס' יפה תאר [השלם] על ויקרא רבה שם פ' ט"ז סי' ב' [בדפוס ראשון דף צ"ג ע"ג, בדפוס
ווילהרמרשדארף תע"ד דף נ"ו ע"ג]. 277. ראה ס' חדרי בטן, פ' שלח אות ה', ועיי"ש הערה ז' שכ"כ מהר"ם
אלשיך בתהלים.

וזו מעלת הק"ק הזה²⁸⁰ כל הנקרא בשמו ולכבודו תלמוד תורה, והוא נאה לשמו ושמו נאה לו, שמלכד שמחזיקים התורה בהסגר²⁸¹ וישיבות פה²⁸² עוד ידם נטויה זה מאה שנים בקירוב שנתיסדו מדרשים וישיבות בירוש' וחברון²⁸³ מאמשט'²⁸⁴, ותדיר כל שנה שולחים צדקותיהם ועזבונות וכיוצא. ודרך צחות אני או' כי הגם כי כל ק"ק מחזיקים ליושבי א"י, ת"ת כנגד כלם²⁸⁵, שהק"ק הזה ת"ת²⁸⁶ מחזיקים כנגד כלם, והוא דבר גדול לעשות ישוב לא"י כי מעלות א"י רבו אשר בזה תהיה מגמת דרושנו לספר בשבח הארץ. ונבין מז' שיר יסודתו בהררי קדש²⁸⁷ וכו' מכל²⁸⁸ וכו'. ואפ' עיר האלדים סלה תדיר ומקודש²⁸⁹. א"נ בהק'²⁹⁰ הר ע"ז²⁹¹.

278. לא ברור מהו הסוגר הזה. [וכנראה בא לומר שעד כאן ענין שמירת הלשון]. 279. תהלים א' ג'. 280. הקהילה (שבה נאמרה דרשה זו) הנקראת ק"ק תלמוד תורה. 281. ישיבה (לאברכים). 282. בעיר אמשטרדם. 283. ישיבת "בית יעקב" (פיריאר) בירושלים, וישיבת "חסד לאברהם ואמת ליעקב" בחברון, נוסדו ע"י הגבירים ממשפחת פיריאר מאמשטרדם, ראה א. יערי, ירושלים, (רבעון), כרך ד', (תשי"ג), עמ' קפב-רב: ישיבות פיריאר בירושלים ובחברון. ועיי' ש' שבשנת תי"ט נוסדה בחברון ישיבת "חסד לאברהם" ע"י ר' אברהם פיריאר, ואחרי פטירתו בשנת תנ"ט הגדיל בנו ר' יעקב את הישיבה ומאז נקראה "חסד לאברהם ואמת ליעקב". וישיבת "בית יעקב" נוסדה בירושלים בשנת תנ"א ע"י ר' יעקב פיריאר. 284. =מאמשטרדם. 285. ע"פ פאה פרק א' משנה א'. 286. =תלמוד תורה. 287. תהלים מזמור פ"ז, לבני קרח מזמור שיר יסודתו בהררי קדש. 288. אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב. נכבדות מדובר בך עיר האלקים סלה. 289. ראה יוסף תהלות מזמור פ"ז [אר"ק א'], ראש דוד פ' ויצא (ד"ה ולפי מדרשו), דבמס' זבחים צ' ע"ב איבעיא לן תדיר ומקודש איזה מהם קודם, ולא איפשיטא, [והרמב"ם בהל' תמידין ומוספין פ"ט ה"ב פסק דאיהו שירצה יקדים, ורבינו עובדיה מברטנורא בזבחים פ"י מ"ו פסק דתדיר קודם], וז"ש אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב, דאוהב ה' שערי תורה ותפלה של ארץ ישראל יותר מכל משכנות יעקב שבחזון לארץ, וכי תימא דשניהם מקודשים ולמה שערי ציון עדיפים, לז"א עיר האלקים סלה, שבציון יש שתי מעלות, עיר האלקים מקודש סלה תדיר, דשערי ציון הם גם תדיר וגם מקודש, נכבדות תרתי משמע, משא"כ כל משכנות יעקב הם מקודש בלבד, ולכן שערי ציון עדיפים. 290. =בהקדמת. 291. ראה יוסף תהלות מזמור פ"ז או"ק ד', ראש דוד פ' ויצא (ד"ה ולפרש וד"ה ובזה נבא אל הביאור), דבמס' ע"ז מ"ה ע"א תנן כל מקום שאתה מוצא הר גבוה וגבעה נשאה ועץ רענן דע שיש שם עבודה זרה. וכתבו התוס' (ד"ה כל מקום) דבירושלמי פריך מבית הבחירה איך בהמ"ק נבנה על גבי הר, ומשני דעל פי נביא נבנה שם. ומהר"א רוזאניס (האחרון) תירץ ע"פ מש"כ בזהר [פ' תזריע, (כנז' בס' כסא דוד דרוש ח' ד"ה וקסתי), והוא בדף נ"א ע"ב, ועיי' נצוצי אורות] דכששרתה שכינה במקום אחד שוב אין רשות לסטרא אחרא לבא שם, ומצא במדרש דבזמן בריאת העולם התפלל הקב"ה על אבן השתיה יה"ר שיכבשו רחמי את כעסי על בני וכו', ומאחר שהתפלל הקב"ה שם אין רשות לסט"א לבוא שם, ולכן נבנה בית המקדש בהר המוריה. [לבירור מקום המדרש, ראה בס' ראש דוד שם פ' ויצא (ד"ה ובזה נבא) שמצא במדרש שוחר טוב (מדרש תהלים) סי' ע"ז ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון, א"ר ברכיה מתחלת ברייתו של עולם עשה הקב"ה סוכה בירושלים כביכול שהיה מתפלל בתוכה ואומר יהי רצון מלפני שיהו בני עושין רצוני כדי שלא אחריב ביתי ומקדשי וכו'. וראה בס' יוסף תהלות שם מזמור פ"ז (מהדורת המאור, עמ' רפ"ט), הערה ג', שכעין זה במדרש בראשית רבה פ' נ"ו סי' י', וכן ציינו שם מס' ברכות ז' ע"א, עיי"ש, א"ר יוחנן משום ר' יוסי מנין שהקב"ה מתפלל שנאמר והביאותים אל הר קדשי ושמתים בבית תפלותי, תפלתם לא נאמר אלא תפלותי, מכאן שהקב"ה מתפלל. מאי מצלי אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב יה"ר מלפני שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואתנהג עם בני במדת רחמים ואכנס להם לפנים משורת הדין]. וז"ש יסודתו בהררי קדש אוהב ה' שערי

א"נ ונבין פ' הסדר²⁹² אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם וכו'. ואפ' במשל השבוי²⁹³. ובזה פירש מהרח"ו זצ"ל²⁹⁴ ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה (אלקים) [ה'] לפרעה ולמצרים על אודות ישראל וכו'²⁹⁵, הכונה לא כמו שסברי דכל המכות וחרון אף של הקב"ה מפני שפרעה חירף וגידף מי ה' אשר אשמע בקולו וכו' לא ידעתי את ה' וכו'²⁹⁶ וע"ז באו המכות, אך אין זה אמת כי אם דוקא לחיבתו [ב'4] יתברך בישראל, והראיה לזה שאם היה הכל בעבור רשעות פרעה אשר המרה לה' יתברך תכף כשיצאו ישר' ממצרים היו נעזבים למקרה ופגע, אך בהיות כי ה' הולך לפניו יומם וכו' וקרע י"ס²⁹⁷ והוריד המן נודע חיבתו ית' בישר' והכל בשבילם. וז"ש ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה (אלקים) [ה'] לפרעה ולמצרים על אודות ישר' דייקא, לא על חירופי פרעה, והראיה את כל התלאה אשר מצאתם בדרך ויצילים ה' מהים והרע[ב] ושמרם בענני כבוד וכיוצא, ויחד יתרו ע"כ הטובה אשר עשה ה' לישראל בעבורם דוקא ויצילים ה', זהה"ד ז"ל. ואפ' שז"ש²⁹⁸ אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים כמה מכות ודבר גבורות, וכ"ת מאן מוכח שהוא בשבילנו ולא בשביל חירופי פרעה, לז"א ואשא אתכם על כנפי נשרים שם רמז עמודי האש והענן שהיו מקבלים הבליסטראות של מצרים כמשז"ל²⁹⁹ ואביא אתכם אלי וכיון שהכל מחיבתכם ועתה אם שמע וכו' והייתם לי סגולה נוסף על חיבתכם הראשונה.

א"נ במה שפי' שה' ירד למצרים מלאה גלולים³⁰⁰ להראות שהם בנים כדין כהן מטמא לבנו³⁰¹ ובזה קושי השעבוד³⁰² יעלה לחש'³⁰³ כמ"ש באורך בראש דוד³⁰⁴. וז"ש אתם ראיתם

ציון וכו', ואם תאמר דהררי קדש הוא תרתי דסתרי, דאם ציון הוא הר איך הוא קדש, ואיך נבנה שם בית המקדש, והרי על כל הר עבדו ע"ז, לז"א נכבדות מדובר בך דמלך הכבוד התפלל שם בזמן בריאת העולם, ולכן היא עיר האלקים סלה מתחלת הבריאה עד עולם, דאין רשות לסטרא אחרא לבא. 292. בפרשת יתרו, שמות י"ט ד'. 293. ראה בס' ראש דוד פ' שמות, ד"ה גד, (בשם ס' עץ הדעת טוב למהרח"ו פ' יתרו כ"י), משל למלך גדול ששלח למלך אחר ששבה את בן אהובו שישלחו חפשי, ואותו מלך שפל ביזה למלך הגדול והתריס כנגדו בדברים קשים ומרים, ואז המלך הגדול יצא למלחמה נגד המלך ההוא ועשה שפטים לכל חילו והוציא את השבוי ביד רמה, וכל השומעים הסתפקו האם כל מה שטרח המלך האדיר הוא בעבור תוקף אהבת השבוי או אין זה אלא משום שהמלך ההוא מלכד שלא קיים גורתו עוד הוסיף על חטאתו וביזה והתריס נגדו. 294. ראה ס' עץ הדעת טוב (למה"ר חיים ויטאל) ריש פ' יתרו (ד"ה ואם נפרש הענין), ועיין עוד נחל קדומים פ' יתרו אות ו', רוח חיים (מהדורת ירושלים תש"נ) ריש דרוש ז' וריש דרוש י"א, שמחת הרגל על הגדה של פסח פסקא אלו הוציאנו ממצרים (ד"ה ואם רוח המושל), זרוע ימין על הגש"פ פסקא מה אשיב לה'. 295. שמות י"ח ח'. 296. שמות ה' ב'. 297. = ים סוף. 298. ראה אהבת דוד דרוש י"ב, (ד"ה ומן האמור). 299. עיין רש"י שם (שמות י"ט ד'), ד"ה על כנפי נשרים. 300. ראה מדרש שמות רבה פרשת בא, פ' ט"ו סי' ה', (שהובא בס' ראש דוד פ' שמות, ד"ה אמנם), בארץ מצרים וכו' א"ר שמעון גדולה חיבתו של ישראל שנגלה הקב"ה במקום ע"ז ובמקום טנופת ובמקום טומאה בשביל לגאלן, משל לכהן שנפלה תרומתו לבית הקברות וכו'. 301. שהקב"ה כביכול ככהן שמיטמא לבנו (כמ"ש התוס' סנהדרין ל"ט ע"א ד"ה במאי). 302. שהקשו המפרשים דנגדו על ישראל שישתעבדו ארבע מאות שנה ולמה נגאלו לפני הזמן, ותירצו שמצרים הכבידו עליהם את העבודה יותר מדי וקושי השעבוד נחשב כאילו ששתעבדו ארבע מאות שנה. אך כבר כתבו המפרשים שתירצו זה יתכן רק אם ישראל נחשבים בנים למקום, שלא ניחא ליה לאב שיעבידו את בניו בשעבוד יותר קשה ממה שנגדו עליהם, אבל

אשר עשיתי למצרים, עשיתי דייקא אני בעצמי שזה מורה שיש לכם דין בנים, ואשא אתכם על כנפי נשרים שהולכתי אתכם לבית המק' ³⁰⁵ כמ"ש בת"י ³⁰⁶, ואביא אתכם אלי שגם א"י ³⁰⁷ שנתתי לכם מורה דין בנים ³⁰⁸, ומאחר שאתם בנים א"כ קבלו התורה שגם העוסק בתורה נק' בן כמ"ש בזהר ³⁰⁹.

א"נ במה שיש לחקור דכיון דכל הרעה הבאה לישראל מסיבת דרך המדבר כנודע, א"כ אחת משתים היה טוב לעשות, או שיכלו המצרים כאשר טובעו ב"י ³¹⁰ ויחזרו ישר' למלוך במצרים, או שהגלות יהיה בא"י אצל כנען ויהרגם וימלכו ישראל. ולחלוקה ראשונה כתב מהרחב"ע ז"ל ³¹¹, דמצרים ערות הארץ ³¹², וא"י ארץ אשר ה' דורש אותה ³¹³ והיא חלקו, אך ח"ל ³¹⁴ חילק לשרים ³¹⁵, ומשו"ה הביא בניו לארצו. וז"ש אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים, וכי [א'5] תאמרו למה זה העליתנו ממצרים הלא טוב נשאר [מ]לכים במצרים ולא לבא במדבר שמם, לז"א ואביא אתכם אלי תחת רשותי בארצי וחלקי [וא]מצעות הארץ יהיה לכם למגן ועתה שיצאתם מסט"א ערות הארץ יש מציאות אם שמע [תש]מעו בקולי כי אין דבר חוצץ והייתם לי וכו'. וז"ש אוהב ה' ש"צ מכל משכנות [יע]קב אפי' בתי כנסיות ומדרשות שבח"ל. וכי תימא מאי חזית, לז"א נכבדות מדובר כך [א"י] שהיא עיר האלדים והמקום גורם ללמוד ביראה ולכוין לאמת ³¹⁶.

ועתה נבא לחקור [ל]מה לא היה הגלות בא"י. ונקדים פסוקי ריש ³¹⁷ יהושע ³¹⁸ ואקח את אביכם את אברהם מעבר [ה]נהר ואולך אותו וכו', ואפ' ³¹⁹ בהקדים ³²⁰ ראית פ"ד ³²¹ דישר'

אם נחשבים עבדים לא יועיל קושי השעבוד להקדים גאולתם. ³⁰³. =לחשבון. ³⁰⁴. ראה ראש דוד פ' שמות (ד"ה אמנם) שפירש במדרש שמות רבה (פ' ט"ו סי' ה') ה"ל, שהטעם שנכנס הקב"ה בכבודו ובעצמו למצרים מקום הטומאה להציל את ישראל ככהן המיטמא לבנו, הוא כדי להורות שיש להם דין בנים, ולכן יועיל קושי השעבוד להשלים ולהקדים גאולתם. [וראה ראש דוד פ' בא, ד"ה ועוד מילתא]. ³⁰⁵. =המקדש. ³⁰⁶. ראה תרגום [המיוחס] ליונתן שם (שמות י"ט ד') שפירש שהבאתי אתכם כליל פסח לבית המקדש לעשות הפסח. ³⁰⁷. =ארץ ישראל. ³⁰⁸. ראה ראש דוד פ' לך לך ד"ה אתאן, ופ' בהר ד"ה ולבא, בשם מהר"ש אלגאזי [בספרו אהבת עולם, דף ל"ד ע"ד בדפוס דיהנפורט תנ"ג] דממתנת ארץ ישראל מוכח דיש לנו דין בנים, דאם יש לנו דין עבדים הא קי"ל (פאה פ"ג מ"ח, גיטין ח' ע"ב) דהכותב נכסיו לעבדו ושייר כל שהוא לא יצא בן חורין ולא קנה כלום, והא שייר חוץ לארץ, אלא ודאי מוכח שיש לנו דין בנים. ³⁰⁹. ראה זהר פ' בהר ח"ג דף קי"ב ע"א, מאן דישתדל באורייתא ... אקרי בן לקב"ה. ³¹⁰. =ביום סוף. ³¹¹. ראה בס' אור החיים (למהר"ר חיים בן עטר זצ"ל) פ' יתרו (שמות כ' ב') אנכי ה' אלקיך (ד"ה עוד ירצה על זה הדרך אשר הוצאתיך מארץ מצרים). ³¹². ראה שער המצות פ' ראה, דף מ"ז ע"ב. ³¹³. דברים י"א י"ב. ³¹⁴. =חוץ לארץ. ³¹⁵. עיין זהר פ' וירא ח"א דף ק"ח ע"ג, חסד לאברהם מעין ו' נהר א'. ³¹⁶. ראה יוסף תהלות מזמור פ"ז או"ק ה', ראש דוד פ' ויצא (ד"ה זאת היתה). ³¹⁷. [אולי צ"ל: סוף]. ³¹⁸. יהושע כ"ד ג' ד', המובאים בהגדה של פסח (פסקא מתחילה עובדי עבודה זרה). ³¹⁹. =ואפשר. ³²⁰. ראה בס' שמחת הרגל על הגדה של פסח פסקא מתחילה עובדי עבודה זרה (ד"ה ואחשבה), וכן בס' ראש דוד פ' בא (ד"ה ואחשבה רמז), שבעל פרשת דרכים הביא שתי ראיות שיש לאבות דין ישראל לגמרי (בין להקל בין להחמיר), ראייה ראשונה ממס' בבא בתרא דף ק' ע"א, וראייה שניה ממס' שבת דף קנ"ו ע"א, [ויש עליהם קושיות ותירוצים], והרמב"ן פ' אמור הביא ראייה ממס' קידושין דף י"ח ע"א. ³²¹. ס' פרשת דרכים (למהר"ר יהודה רוזאניס, בעל משנה למלך).

היה דינו של אב³²² מדקנה הארץ בהלוח³²³ [ד]גוי אינו קונה בחזקה³²⁴, והק' הרב ח"ל³²⁵ מסו' גיטין עמון ומואב טהרו בסיחון³²⁷, ול"ק [ד]ה"ד ככבוש מלחמה, ולדעת הרב ח"ל³²⁸ דגוי בגוי קונה בחזקה, ומ"ש הרמב"ם דגוי [אי]נו קונה בחזקה הרי א'³²⁹ שם אשכחן נכרי בנכרי נכרי בישר' מנ"ל ופריק וישב ממנו שבי³³⁰, הרי דגם גוי בישר' קונה והוא הפך הר"מ דגוי אינו בחזקה, ומוכרח לחלק דמאי דקני הוא דוקא בכבוש מלחמה ולא בחזקה דקרקע³³¹, וראית הרב פ"ד נכונה (זה כתוב בקו' נ"א³³² אך יש קצת חי' פה), וראית³³³ צא מאצטגנינות ודחיה³³⁴ וראית הרמב"ן³³⁵ וכו' ככתוב בפ"י ההגדה³³⁶. ואמרתי בסיום ראית

322. = אברהם. 323. וראה בס' שמחת הרגל על הגדה של פסח פסקא מתחילה עובדי עבודה זרה (ד"ה ואחרי כל הדברים), שכתב שבזה מתורץ השאלה למה לא היה הגלות בארץ ישראל, שהארץ היתה מוחזקת בידם, והגזירה היא שהגלות תהיה בארץ לא להם. וראה עוד שם פסקא חכם מה הוא אומר (ד"ה נמשך לזה), פסקא בצאת ישראל ממצרים (ד"ה ובאופן אחר), וכן בס' ראש דוד פ' בא (ד"ה ודון מינה, וד"ה ומכח, וד"ה וכבר, וד"ה ובזה הם), וכן חומת אנך יהושע כ"ד (סוף ד"ה ואקח). 324. הראיה הראשונה של בעל פרשת דרכים להוכיח שאברהם אבינו היה לו דין ישראל לגמרי, בדרוש א', [עמ' ג', במהדורת ר"י אוחנה, ירושלים תשנ"ב], שבמס' בכא בתרא דף ק' ע"א תניא הלך בה לארכה ולרחבה קנה מקום הילוכו וכו' דכתיב (בראשית י"ג י"ז) קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה, שאברהם אבינו קנה את ארץ ישראל בהילוך, והוא מדין קנין חזקה, והרי גוי אינו קונה בחזקה כמו שכתב הרמב"ם (בהל' מכירה פ"א הי"ז ובהל' זכיה ומתנה פ"א הי"ד), ומוכח דיצאו מכלל בני נח, ומשום כך אברהם אבינו קנה בחזקה. 325. החכם השלם הרב הכולל מהר"ר חיים הלוי [סנדורין] זלה"ה אב"ד בארץ מצרים. 326. = מסוגית. 327. ראה ס' ראש דוד ריש פ' בלק (ד"ה ואפשר לאסבוראי), וכן בשמחת הרגל פסקא מתחילה עובדי עבודה זרה הנ"ל (ד"ה והני תרי), וראש דוד פ' בא הנ"ל (ד"ה ואחשבה רמז), שראה בכתבי רבי חיים הלוי אב"ד במצרים, שהקשה על הראיה הראשונה של הפרשת דרכים, ממ"ש במס' גיטין פ' השולח דף ל"ח ע"א עמון ומואב טהרו בסיחון, דמוכח דגוי בגוי קונה בחזקה, ולפ"ז מש"כ הרמב"ם דגוי אינו קונה בחזקה צ"ל דהיינו גוי מישראל, אבל גוי מגוי קונה בחזקה, וא"כ אין ראיה דאברהם אבינו היה לו דין ישראל. [וראה מקור חיים, כתבי רבי חיים הלוי אב"ד במצרים, כת"י ספריה לאומית ירושלים 232 8, דף 6א']. 328. = הרב חיים הלוי. 329. = אמרינן. 330. במדבר כ"א א'. 331. ראה בס' ראש דוד ריש פ' בלק (ד"ה ואנא), ועיי"ש שהביא עוד מתוס' (שם גיטין ל"ח ע"א, סוף ד"ה אבל) שכתבו דצריך לפרש דבחזקה של כבוש מלחמה איירי, ושכן פירש רבינו חננאל, והביא עוד שכ"כ בחידושי קדושין לחד מקמאי [שיטה לא נודע למי] קדושין י"ד ע"ב דלא קני בחזקה אלא במלחמה. [תירוצו זה נזכר גם בשו"ת חיים שאל ח"ב סי' ל"ט]. 332. כנראה כוונתו לקונטרס נא אמון ב', (כרוך עם קונטרס קפוטקיא), כת"י ניו יורק NY JTS 5414, (Acc. 0856), אות גש"ם (שמ"ג), דף 70א'. קונטרס זה הוא אחד מהפנקסים בכת"י שבהם כתב רבינו החיד"א את חידושיו, (ראה ספר החיד"א עמ' רל"ו). 333. הראיה השניה של בעל פרשת דרכים להוכיח שאברהם אבינו היה לו דין ישראל, בדרוש ב', [עמ' לג-לד, במהדורת ר"י אוחנה, ירושלים תשנ"ב], שבמס' שבת קנ"ו ע"א על הפסוק ויוצא אותו החוצה (בראשית ט"ו ה') אמרו שאברהם אבינו אמר רבש"ע נסתכלי באיצטגנינות שלי ואיני ראוי להוליד בן, אמר לו הקב"ה צא מאיצטגנינות שלך שאין מזל לישראל. וביאר שם שאברהם אבינו היה סבור שלא יצא מכלל בני נח ולפיכך נתיירא, והשיב לו הקב"ה אתה יצאת מכלל בני נח ויש לך דין ישראל ואין מזל לישראל, עיי"ש. 334. ראה בס' שמחת הרגל על הגדה של פסח פסקא מתחילה עובדי עבודה זרה (ד"ה ואף גם זאת שנית), וכן בס' ראש דוד פ' בא (ד"ה גם הראיה השנית), דלכאורה היה מקום לרחות את הראיה השניה של בעל פ"ד, דיתכן שלגבי דינים והלכות לא יצא אברהם אבינו מכלל בני נח להקל, ומה שא"ל הקב"ה צא מאיצטגנינות שלך אין מזל לישראל הוא דבר שאינו נוגע להלכה, ורק בענין זה החשיב אותו הקב"ה כישראל

הפ"ד הראשונה³³⁷ קו' מהרי"ך³³⁸ מגוים לאו בני כבוש נינהו³³⁹. וה' בנין אריאל³⁴⁰ פ' בלק³⁴¹ הק' אותה, ותירץ דבלעם היה אומר מפי ה' עש"ב, ולא היה צריך לזה דבהדיא אמרו

משום חביבותו. אך טענה זו אינה נכונה, כי לשון הגמרא משמע שאברהם אבינו כבר ידע לפני כן שיש לו דין ישראל, והקב"ה חידש לו רק דבר אחד שאין מזל לישראל, ומוכח כדברי בעל פ"ד. 335. הרמב"ן על התורה פ' אמור (ויקרא כ"ד י'), הביא ראיה ממס' קדושין י"ח ע"א שרצו להוכיח שעכו"ם יורש את אביו דבר תורה מדכתיב (דברים ב' ה') כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר, וע"ז שואלת הגמרא ודלמא ישראל מומר שאני, פי' שיתכן שבן נח לא יורש את אביו ושאני עשו שיש לו דין ישראל כמו אבותיו אע"פ שהוא עצמו מומר. ומכאן מוכח שאברהם אבינו וצאצאיו היה להם דין ישראל. [וראה פרשת דרכים דרוש א' שם, שכתב שהראיה שהביא הרמב"ן היא ראיה חותכת]. וראה בס' שמחת הרגל פסקא מתחילה עובדי עבודה זרה (ד"ה והרמב"ן ז"ל) שראית הרמב"ן היא בריאה וטובה, ומה שאמרה הגמרא ודלמא, הספק הוא על דין ירושת עכו"ם אבל פשוט לגמרא שעשו הוא ישראל מומר. וכן מוכח מהרא"ש שם שפסק למעשה דמומר יורש את אביו דילפינן מעשו שהיה ישראל מומר, עיי"ש. וראה עוד בס' ראש דוד פ' בא (סוף ד"ה ויען). 336. ראה בס' שמחת הרגל על הגדה של פסח פסקא מתחילה עובדי עבודה זרה (ד"ה ונמשך מזה), שביאר הפסוקים של יהושע (המובאים בהגדה שם) שיש בהם רמז לראיות הנ"ל שיש לאבותינו דין ישראל לגמרי, והם שתי הראיות שבס' פרשת דרכים (והקושיות שעליהם) וראית הרמב"ן בפ' אמור, (יהושע כ"ד ג' ד') ויאמר יהושע וכו' ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען, פי' שאמרתי לו קום התהלך בארץ וקנה בהילוך מדין חזקה, והיא ראיה ראשונה של הפרשת דרכים שיש לאברהם אבינו דין ישראל, ואם תרצה לדחות את הראיה הזאת כמו שדחה רבי חיים הלוי הנ"ל דאיכא למימר שגוי בגוי קונה בחזקה ואין ראיה שדינו כישראל, (אף שיש ע"ז תירוצו כנ"ל), לפיכך הוסיף ואברהם את זרעו ואתן לו את יצחק, שאף שלפי המזל לא היה אפשר שיוליד אמר לו הקב"ה צא מאצטגנינות שלך ויהיה לך בנים כי אין מזל לישראל, והיא ראיה שניה של הפרשת דרכים שיש לאברהם אבינו דין ישראל, ואם תרצה לדחות את הראיה הזאת כנ"ל שמה שאמר לו אין מזל לישראל הוא דבר שאינו נוגע להלכה, ורק בענין זה החשיב אותו הקב"ה כישראל משום חביבותו, ואין ראיה שדינו כישראל, (אף שגם ע"ז יש תירוצו כנ"ל), לפיכך הוסיף ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו, שמשם לומדים שיששראל מומר יורש את אביו (כמו שפסק הרא"ש), והיא ראית הרמב"ן בפ' אמור שהיה לאבותינו דין ישראל, וזו ראיה שאין עליה תשובה. וראה עוד בס' ראש דוד פ' בא (ד"ה ודון מינה, וד"ה ומשום, וד"ה ויען), חומת אנך יהושע כ"ד (ד"ה ואקח). ואחרי שמוכח דאברהם אבינו יש לו דין ישראל, א"כ קנה את ארץ ישראל בחזקה, וארץ ישראל מוחזקת בדינו. 337. הפרשת דרכים בראיה הראשונה הוכיח שלאברהם אבינו דין ישראל ממה שקנה את אר"י בהילוך מדין חזקה וגוי אינו קונה בחזקה, וע"ז הקשה ר"ח הלוי (אב"ד במצרים) מגיטין ל"ח ע"א עמון ומואב טיהרו בסיחון דמוכח דגוי בגוי קונה בחזקה, ותירץ רבינו שסיחון קנה רק בכבוש מלחמה אבל לא בחזקה. 338. מהר"ר יצחק הכהן [רפאפורט] בעל בתי כהונה, ראה מש"כ בתשובה שהשיב לתלמידו רבי רפאל הלוי בעל קול בן לוי (קושטא תפ"ז) ונדרסה שם בהלכות מלכים פרק ח', דף כ"ו ע"א, [במהדורה החדשה עמ' צא-צב], וכן הובאו דבריו בס' שארית יעקב למהר"י אלגאזי פ' שלח, ד"ה ואולם, [דף ס"ח ע"ד בדפוס ליוורנו]. 339. ראה בס' ראש דוד ריש פ' בלק (ד"ה והנה הרב) שמהר"י הכהן הקשה מהא דאמרין בסנהדרין ג'ט"ע ע"א דלגים נאסרה יפת תואר משום דלאו בני כיבוש נינהו, שמשם קשה על הגמ' בפרק השולח גיטין ל"ח ע"א שעמון ומואב טיהרו בסיחון, ופירשו בתוס' (ד"ה אבל) דקנה בחזקה של כבוש מלחמה. ועיי' ראש דוד פ' לך לך (ד"ה ובמסילה נעלה), פתח עינים גיטין ל"ח ע"א. [וראה עוד זרוע ימין על הגש"פ (בדפוס ראשון נדפס בתוך פני דוד) פסקא למכה מלכים גדולים (ד"ה ואני בעניי), יוסף תהלות מזמור מ"ז]. 340. בנין אריאל (ח"א חדרי תורה, על התורה) אמשטרדם תקל"ח, למהר"ר שאול ב"ר אריה לייב (לעוונשטאם) אבד"ק אשכנזים אמשטרדם. [וראה מעגל טוב השלם עמ' 130, דו' שבט תקל"ח], שרבינו קיבל את הספר בנין אריאל במתנה מאת המחבר, עשרה ימים לפני זמן הדרשה הזאת]. 341. ד"ה ואני הקשתי, עיי"ש.

בחולין דף ס' אמר הקב"ה ליתי סיחון וכו', והוא תי' מהרי"ך³⁴². אבל לא נהירא דהא בהשולח יליף מהא דעמון ומואב דגוי קונה בחזקה³⁴³ ומאי ראייה שאני התם דהכי א'³⁴⁴ רחמנא. אך י"ל במ"ש רש"י³⁴⁵ דלא ניתנה הארץ ליכבש לגוים דדוקא לישר' שהקב"ה (ה)רשה אותם כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם וכו'³⁴⁷ הותר להם יפ"ת אבל הגוים לא ניתנה ארץ ליכבש וכמ"ש במ"א³⁴⁸. ועתה אמרתי דרך הפ' הנז' באופן זה דיהושע היה או' לישר' שאם אין רצונם לעבוד ה' ח"ו וכו', והבליע בנעימה דמאברהם יש להם דין ישר' ויצאו מכלל בני נח³⁵⁰.

באופן שמעלת א"י גדולה ועתה הם בצרה. והצ' ³⁵¹ קרבן כמ"ש במאמרינו³⁵². אך עתה צריך מקודם שיהיה חברון³⁵³ וצריך צ'³⁵⁴ שהוא קרבן לזה ואח"ך לשלוח ההקדשות. וז"ש מזבח אדמה תעשה לי³⁵⁵ קרבן צ'³⁵⁶ [ל]ישוב האדמה, ואח"ך וזבחת עליו את עולותיך ההקדשות.

342. מהר"י הכהן תירץ דשאני הכא דהקב"ה רצה שסיחון יקנה את מואב ועמון, כמו שאמרו בחולין ס' ע"ב אמר הקב"ה ליתי סיחון ליפוק ממואב וליתו ישראל וליפקו מסיחון, ולכן קנה סיחון בדבר ה', אע"ג דבעלמא גוים לאו בני כיבוש נינהו. 343. עיין בפרק השולח גיטין ל"ח ע"א, ואימא הני מילי בכספא אבל בחזקה לא, אמר רב פפא עמון ומואב טהרו בסיחון. 344. = אמר. 345. ראה זרוע ימין על הגש"פ פסקא למכה מלכים גדולים (ד"ה ודע), פתח עינים גיטין ל"ח ע"א, (ד"ה ואולם), שהקשה על תירוץ מהר"י הכהן, איך לומדים משם דגוי קונה בחזקה, הרי לדבריו הא דעמון ומואב שאני דהויא על פי ה' ואין למדים ממנה. [ויתכן שמהר"י הכהן בעצמו הרגיש שתירוצו אינו כ"כ מיושב, ראה בתשובתו שבס' קול בן לוי (הל' מלכים) הנ"ל, שכותב את התירוץ בלשון "ואפשר", ומסיים "ודוחק"]. 346. סנהדרין נ"ט ע"א רש"י ד"ה לאו בני כיבוש נינהו, וז"ל לא נתנה ארץ לכבוש כי אם לישראל, שאף לישראל לא הותר יפת תואר אלא במלחמה ע"י כיבוש. 347. דברים י"א כ"ד. 348. ראה פתח עינים גיטין ל"ח ע"א, (ד"ה והיותר נכון בעיני), ראש דוד פ' לך לך (ד"ה ובמסילה נעלה), שביאר רבינו דמש"כ בסנהדרין נ"ט ע"א דגוים לאו בני כיבוש נינהו, אין הכוונה שאין להם קנין כיבוש מלחמה, אלא שאינם מצויים לכבוש ארצות, ולכן לא היה להם דין יפת תואר, ודייק כן מלשון רש"י שם (ד"ה לאו בני כיבוש נינהו). [ועיי' שו"ת חיים שאל ח"ב סוף סי' ל"ט]. 349. = הפסוקים. 350. עיין בס' ראש דוד פ' בא (ד"ה גם הראיה, וד"ה ומאחר), שמחת הרגל על הגדה של פסח פסקא מתחילה עובדי עבודה זרה (ד"ה והנה נודע, וד"ה ונמשך מזה, וד"ה ואחרי), חומת אנך יהושע כ"ד (ד"ה ואקח), עיי"ש. 351. = והצדקה. 352. מאמר חז"ל שהובא בתחילת הדרשה, ילקוט משלי כ"א, גדול העושה צדקה ומשפט ממי שהקריב כל הקרבנות כלם. 353. לחזק את הקהילה בחברון. ראה אגרת שליחות של פקדי חברון בקושטא מחורש תשרי תקל"ה שנדפסה בספר החיד"א עמ' תמ"ח-תמ"ט (ושם עמ' ת"ל), ובס' אגרות והסכמות רבינו חיד"א, מכתבים ואגרות שליחות סי' כ' עמ' צ"א-צ"ג. וראה שם שכותבים על החשש של החרבתה של קהילת יהודי חברון. 354. = צדקה. 355. שמות כ' כ"א. 356. = צדקה.